

GÜNEY TÜRKİSTAN'DA (AFGANİSTAN) ÖZBEK TÜRKÇESİYLE

YENİ YAYIMLAR –II

Prof. Dr. Selahittin TOLKUN¹

Daha önce *Güney Türkistan'da (Afganistan) Özbek Türkçesiyle Yeni Yayınlar-I* başlıklı çalışmamızda Afganistan'da yayımlanan aşağıdaki üç kitabı tanıtmıştık.

- *Amir Alisher Navoiy* (m. 2014 / h.ş. 1395). Layli va Majnun. Neşre hazırlayan: Qaraş, Muhammad Yaqob. 1000 adet, Basım yeri: Mezâr-ı şerif. 88 s.
- *Edib Ahmed Yükneki* (m. 2016 / 1394). *Hibetü'l-Hakayık*. Hazırlayan: Muhammad Yaqub Qaraş. Basım adedi: 500, Basım yeri Mezâr-ı şerif.
- *Hoca Ahmed Yesevî ve Yûnus Emre* (2017). Hazırlayanlar: Belh Üniversitesi Türkçe-Özbekçe Bölümü Üçüncü Sınıf Öğrencileri. 500 adet. Belh. 79 s.

Kısaca hatırlatmak gerekirse, malum ki Afganistan'ın kuzeyinde Özbek ve Türkmen ağırlıklı Türkler yaşamaktadır. Bölge asırlarca Türk hâkimiyetinde bulunmuş, günümüzde bile birçok kaynakta ülkenin kuzeyi -yerli kaynaklarda *Güney Türkistan*, *Cenûbî Türkistan*, *Türkistan-ı Sagir*, *Bend-i Türkistan*, *Afgan Türkistan'ı* - yabancı kaynaklarda ise *Afghan Turkestan*, *South Turkestan*, *Bande Turkestan*, *Южный Туркестан* gibi adlarla anılmaktadır.

Neredeyse yarım asırdır işgal ve iç çatışmalar yaşayan ülkede son yıllardaki nispi düzelmelere rağmen başta insan, barış ortamı, iktisat olmak üzere her yönden sorunlar varlığını sürdürmektedir.

Ülkenin hem genel insanî hem de ülkedeki başta Özbek ve Türkmen Türkleri olmak üzere azınlık haklarına dair sorunları çözüm beklemektedir. Böyle bir ortamda Özbek ve Türkmen aydınları Güney Türkistan Türklüğünün varlığını korumak, kültürünü devam ettirmek için birlikte çalışmaktadırlar. Bu çalışmalar içinde ülkede Özbek ve Türkmen Türkçeleriyle yapılan yayınların arttığını görmek bizler için sevindirici bir hâldir.

¹ Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, stolkun@anadolu.edu.tr.

Biz bu çalışmamızda sizlere Güney Türkistan'da (Afganistan) yayımlanan üç kitabı daha tanıtmak istiyoruz.

1. Nāvâiy Âsârläridän Näsâyimu'l-Muhäbbät min Şâmâyimu'l-Futuvvât, Âmir Nizâmiddin Âli Şer Nāvâiy, yayıma hazırlayan, Âbdullâh Royin basım yılı: m. 2012/ 1391 h.ş., 23,5x17 ebadı, basım yeri: Mâzârîşârif, 537+VI

Ali Şîr Nevâî'nin ülkemizde Kemal Eraslan tarafından çevriyazı kullanılarak Latin harfleriyle basılan *Nesâyimü'l-Muhabbe min Şemâyimi'l-Fütüvve*² adlı veliler tezkiresi şairin bizzat anayurdunda, Afganistan'da ilk defa yayımlanmaktadır.

Kitabın ön kapağın üst kısmında Nevâî'ye ait şu beyit bulunmaktadır.

Yolnu yaman yahşısıdın yéme gam *Sen, yolun iyi mi kötü mü olduğundan*
Bismillâh dégil u koygıl kadem. *endişelenme, "Bismillâh" de ve adım at!*

Kitabın iç kapaktan sonraki numara bulunmayan sayfasında *Kitâb Müşâhhäsâtı* başlığı altında bir bölüm bulunmaktadır. Burada kitabın yayımına dair bilgiler sıralanmaktadır.

Not: Özbek Türkçesiyle yazılmış Arap harfli metinler tarafımızdan büyük ölçüde Özbekistan'daki imlâya uydurularak 34 Harfli Türk Dünyası Ortak Alfabeti ile Latin harflerine dönüştürülmüştür. Bu metinlerde yer alan Arapça ve Farsça terkipler ise Türkiye'deki yöntemle yazılmıştır.

Kitâb Müşâhhäsâtı

Kitâb âtı: Nāvâiy Âsârläridän (Näsâyimu'l-Muhäbbät min Şâmâyimu'l-Futuvvât).

Muällif âtı: Âmir Nizâmiddin Âli Şîr Nāvâiy

Muhtämim vä nâşrgä täyyârlävçı: Âbdullâ Ro'in

Nâşr märkâzi: Nāvâiy vä Bâbır Fondı

Bilgisâyär işlävçiläri: incinyär Suhrâb Ro'in, Doktor Şährbânu Ro'in, Doktor Fârhâd Ro'in vä Âli Şîr Ro'yin.

Tiraj: 1000 nushä.

Nâşr yılı: 1391-yil sävr âyi.

Musälsäl nâşriyätü nâmbär: 17

Bu bölümden sonra 14 sayfalık ancak yine numaralandırılmamış bir fihrist bölümü bulunmakta; burada meşâyihlerin bulunduğu sayfa numarası verilmektedir. Daha sonra ise Abdullâh Ro'yin'in kaleme aldığı *Söz Bâşı* bölümü başlamaktadır. Toplam 8 sayfa

² Eraslan, K. (1979). *Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimi'l-Fütüvve - Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

olan bu bölüm ebced hesabına göre Arap harfleriyle sırasıyla الف - ب - ج - د - ه - و - ز - ح biçiminde numaralandırılmıştır. Bu bölüm şöyle başlar:

Álláh táálagä ming märtä şukurlär bolsın kim Nāvâiy Bâbır Fonđı, Tingri táálaning inâyati bilân hâzrät Nāvâiy äsârlärini kârvân silsiläsining bu bölimidä hâzrät ämiru'l-kälâm vâ sâr-tâc-i suhân vâ ulâmâ-yi zâmân u dâvrân vâ biz vâ kelâcâk üçün insâniy çızığ (xât) vâ yol qâldırgân bâbâ-kälânımız Nāvâiyning “Näsâyimu'l-muhâbbät min şâmâyimu'l-futuvvât” äsâri ni nâşrgä täyyârlädi (s. الف).

Çevirisi: *Allahu tealaya binlerce defa şükürler olsun ki Nevâî-Bâbur Fonu, Tanrı tealanın inayetiyle Nevâî hazretlerinin eserlerinin kervanı silsilesinin bu bölümünde kelimelerin sultanı, hem zamanın hem devranın bilginlerinin ve güzel söz söyleyenlerin baş tacı olan hem bize hem geleceğe insanlık çizgisi ve yolu bırakan büyük atamız Nevâî'nin “Nesayimü'l-Muhabbet min Şemâyimü'l-Fütüvvet” adlı eserini neşre hazırladı.*

Bu bölümden birkaç iktibas yapmak istiyoruz.

Äy äziz yaşlär vâ ziyâli Türk Oğlânları!

Sizlär cämâ'âmiz vâ yurtumuzning häqli fârzândlâri bolıb, ânâ tili ösişi üçün cân küyârlık vâ fidâkârlık qılışlâringiz dârkâr, bundân fâydä âladıgân hâm sizlârdirsiz. Kêlâcâk hâm âlbättä sizlär üçündür, âtâ-bâbâlarımız ötmışdä qâldırgân bârçâ bâylıklär vâ yâdgârlıklär vâ târîxî äsârlär, siz u biz üçün nâfâqât gurur vâ iftixârdır bâlkim kêlâcâk üçün bâxt vâ yutuqdır (s. ب).

Çeviri: *Ey değerli gençler ve aydın Türk oğulları!*

Sizlerin toplumumuz ve yurdumuzun haklı evlatları olarak ana dilimizin gelişmesi için candan çabalaması ve fedakârlık yapması lazımdır; bu durumdan da fayda görecek olan sizlersiniz. Gelecek de elbette sizler içindir, atalarımızın geçmişte bizlere bıraktıkları bütün zenginlikler, abideler ve tarihî eserler hem sizler hem de bizler için yalnızca gurur ve iftihar kaynağı değildir; onlar aynı zamanda gelecek için mutluluk ve kazançtır.

Nevâî'nin eserinin aynen basımı 1-500. sayfalar arasındadır. Bu bölümün hemen ardından 501-534. sayfalar arasında *İzâhliklär* “Açıklamalar” kısmı bulunmaktadır. Burada toplam 592 açıklama yapılmıştır.

Kitabın *Söz Başı* kısmından bazı bölümleri Türkiye Türkçesiyle veriyoruz. Eserin kim tarafından hangi seride yayımlandığı, okuyucudan neler beklendiği bu bölümde belirtilmiştir. Yine buradan anladığımız göre - bu ülkede dil şuuruna sahip milletini seven gönüllülerce kurulan - Nevâî-Bâbur Fonu tarafından Nevâî'nin toplam 16 eseri yayımlanmıştır (s. ب). Elimizdeki eser bu fonun 17. eseridir.

Nevâî-Bâbur Fonu idarecileri Allah'ın yardımıyla şu ana kadar Nevâî'nin 16 eserini Nevâî âşıkları ve ana diline muhabbeti olan ve onu sevenlerin kullanımına sunma saadetine kavuşmaktan dolayı kendilerini bahtiyar hissetmektedir.

İşte şimdi Nevâî'nin hacimli ve büyük kıymet taşıyan “Nesâyimü'l-Muhabbet min Şemâyimü'l-Fütüvvet” adlı eserini neşretmeye nail oldu.

Bilimsever eğitimciler ve aydın kişiler, bilhassa genç nesil, bu paha biçilemez nâdide eseri okumak üzere gayret kuşağını sağlamca kuşanarak ana diline karşı borcunu yerine getirsinler. Afganistan anayasasının 16. maddesinden³ gerektiğince yaralanarak Türkçenin (Özbek – Türkmen) resmî dil olduğunu uygulamada gösterebilirler (s. ب).

Yine bu bölümün sonuna doğru eserin hazırlanırken hangi kaynaklardan yararlandığı, kimlerin yardımcı olduğu, hazırlık sürecinde karşılaşılan güçlükler, eserin düzeni, okuyuculara faydalı olması amacıyla yapılan eklemeler vb. anlatılmıştır.

Bu eser, büyük ve bilge ablalarımız Prof. Dr. Süyimä Ğäniyeva ve Mirzä Hämidoğa ile Prof. Dr. İzzät Sultânov va diğeri bilginlerin nezareti altında neşre hazırlanmıştır. Ali Şîr Nevâî'nin bütün eserlerinin tam metni, Ali Şîr Nevâî adındaki edebiyat müzesi, dil ve edebiyat enstitüsü tarafından 2001'de Taşkent'te yirmi cilt olarak yayımlanmıştır. Bizim çalışmamız da bu yirmi ciltlik yayının 17. cildinden alınmıştır. Değerli hocamız, Afganistan Bilimler Akademisinin üyesi olan Dr. Muhammad Ya'qub Vâhidî Beyefendinin teveccühüyle Serpul'e bağlı Bâstânî vilayetinde kurulan Ali Şîr Nevâî adındaki “Nevâî Kütüphanesi”nden 20 cildin 17. cildi elimize geçti.

Başta Nevâî'nin bu eseri 15 ciltlik bir seri içindeki nüsha elimizde olup onu yayıma hazırlamıştık. Ancak bu nüsha ile mukayese ettiğimizde yerle gök arası kadar fark olduğunu gördük. Türlü güçlüklerle hazırlandıktan sonra üstelik bir de kullandığımız bilgisayara virüs girince işlenen bütün malzemeler silindi, bütün emeklerimiz küle döndü. Tekrar baştan çalışmaya mecbur olduk. Hatta bu işten vazgeçmeye karar verecek kadar vaziyet kötüleşti. Lâ havle çekip Nevâî'nin ruhaniyetinden yardım isteyerek işe başladık. Bu nüshanın dışında başka bir elyazması veya kaynak elimizde bulunmamasından, mevcut nüshanın ise Kiril harfli olmasından dolayı zahmet çeksek de kitapla ilgili birçok noktayı öğrendik. Bilhassa meşâyihlerin adları, yaşadıkları bölgeler, isimleri, “ص، س، ث” harfleri, “ظ، ض، ز، ذ” yahut “پ، ع، ا، ء” yahut da “ط، ت” harfleri Kiril alfabesinde tek bir harfle yazıldığından bunları ayırt etmek zordu. Amma düzgün yazmak gerekiyordu. Bu yüzden bütün şahısları Molla Câmî'nin “Nefehâtü'l-Üns” eseriyle mukayese ederek doğru yazmayı öğrendik. Buna benzer kitaptaki ayet ve hadisleri, Arap ve Farsça şiirleri ve özlü sözlerin çevirileri verilerek asıl metnin sonunda ayrıca yayınlandı. Önce metni yerine yerleştirerek devamında tercüme yerleştirdik ve kalan metinleri ise kitabın sonunda vererek bunlara işaret edilmiştir. Kişilerin doğum veya ölüm tarihlerini bulmanın kolay olması ve akılda kalması maksadıyla bu tarihleri köşeli ayrıç içine yazdık. (s. ج).

Bu bölümün sonunda kitabın editörleri olarak *Dr. Âbdullâh Dârmân, Dr. Âbdussattâr Sâmadî, Dr. Sâyyîd Âminullâh Nusrât, Muhâmmâd Nâbi Uyğur* kaydedilmiştir (s. ح). Bu

³ Anayasa Kanunu'nun 16. maddesi gereği Darice(Afganistan Farsçası) ve Peştunce Afganistan'ın iki resmi dilidir. Öte yandan bazı bölgelerde çoğunluk tarafından konuşulan Özbekçe, Türkmençe, Peşeyice, Nuristanice, Beluçça ve Pamirice de bölgesel olarak Afganistan'ın üçüncü resmi dilleri arasında yer almaktadır (<http://afghanembassy.org.tr/tr/contact/info/afghanistannn> 24.10.2018)

noktada kitabı yayıma hazırlayan fedakâr dostlarımıza bir tavsiyemiz olacak. Eğer, bu eseri hazırlarken Türkiye'nin önde gelen Doğu Türkçesi uzmanlarından Kemal Eraslan'ın yukarıda sözünü ettiğimiz yayımını esas alsalardı bu kadar yorulmazlardı. Çünkü Eraslan Hocanın yayımı çevriyazı yapılmıştır. Afganistan'daki dostlarımız hangi *t* veya hangi *z* gibi meselelerle uğraşmaz, çevriyazı sistemiyle harfleri birebir tayin edebilirlerdi.

Yukarıdaki alıntıda belirtildiği üzere gerçekten de metinde geçen gerek Arapça gerekse Farsça şiir veya özlü sözler günümüz Güney Türkistan Özbek Türkçesine çevrilmiştir.

منم عاشق مرا غم ساز گار است

تو معشوقی تورا با غم چه کار است

[مین عاشق من ، درد و غم مینگه بار ، / سین معشوق سن ، غم ایله نی ایشینک بار]

[ç.n. Mén âşîqmân, dârd ğâm méngâ bâr, / Sên mâ'şûqsân, ğâm ilâ né işing bâr?] (s. 291)

Son olarak kitabın arka tarafında I-VI şeklinde numaralandırılan Abdullah Roen'in kaleme aldığı İngilizce bir bölüm bulunmaktadır. Burada kitabın üzerinde *17 From Nawai Letarcity* başlığı bulunmaktadır. Eseri yayıma hazırlayanın “عبدالله روئین” adı İngiliz imlasına göre Abdullah Roen olarak yazılmıştır.

Yukarıda da belirttiği üzere, Afganistan'da kurulan Nevâî-Babür Fonu tarafından büyük şairin daha önce 16 kitabı yayımlanmış, burada tanıtımını yaptığımız yayın fonun yaptığı Nevâî'nin 17 kitabıdır.

Günümüz Türkolojisinde önemli bir sıkıntı vardır. *Turkish* kelimesi başlangıçta bütün Türklük için kullanılırken İngilizce yayımlarda artık neredeyse tamamen Türkiye Türklüğü için kullanılır olmuştur. Ancak, Sir Gerard Clauson'un, *An Etymological Dictionary of pre-thirteenth-century Turkish* adlı eseri örneğinde de görüleceği üzere, bundan 30-40 yıl önce bu kavram başlangıcından bugüne bütün Türklüğü ifade etmekteydi. Yukarıda alıntı yaptığımız İngilizce bölümde ise bu ülkede yaşayanlar Nevâî'nin dili için *Turkic* değil *Turkish* terimini kullanmışlardır.

Nawayi-Babur Foundation is happy because he gained success to till now this fondation prepared 16 books of Nawayi for dear leaders and lovers of this Turkish language (s. I).

All Uzbek and Turkmen families should read these books which are written in Turkish language by Alishir Nawayi (s.V).

We request for people who love Turkish language, especially to Uzbek-Turkmen young generation to read this book carefully because existence of one nation is dependent to its language and reading article written on that language (s.V).

Keza kitabın bu bölümünde yer alan aşağıdaki paragraflarda bölgede yaşayan Türkler için - bizzat bölge aydınları tarafından - *Turkic* (Türkî) değil doğrudan *Turk* kelimesi kullanılmıştır. Bunun sebebi bölgedeki Özbeklerin, kuzeydeki yani Özbekistan'daki aydınlar gibi Rus etkisindeki tedrisattan geçmemiş olmalarıdır. Özbekistan ve Türkmenistan'daki pek çok aydın kendisini Türkî diye nitelendirirken Güney Türkistanlı (Afganistan) Özbek ve Türkmen aydınları kendilerini Türk olarak nitelendirmektedir. Bu durum bu bölge yazarların eserlerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Dear youth generation of Turks!

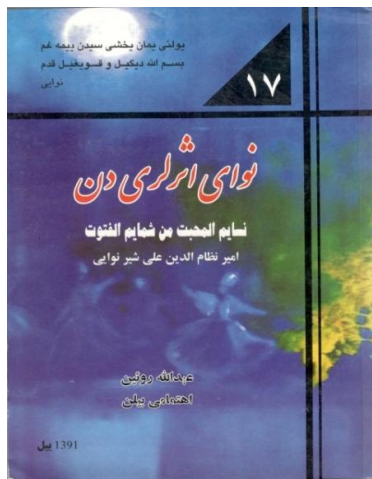
Turkish youths! You are children of this society and country wo have all rights as other children. Now it is time to serve your best effort for improving your mother language (maternal language) and your knowledge; you will access to benefits of them because future is yours (s.II)

Thanks to Allah that these boks are written in Nawayi's motren tongue (vernacular). All Uzbek and Turkmen families should read these boks which ar written in Turkish language by Alishir Nawayi (s. V).

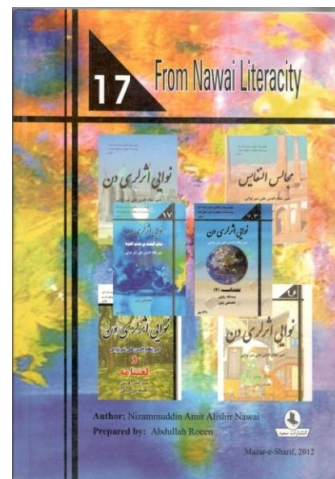
Biz bu durumu Arap harfli kısımda da görmüş, yukarıda örnek vermiştik:

Ey Aziz Gençler ve Aydın Türk Oğulları! (s. ب).

Bu kitaptaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Nevâî göbek kanının döküldüğü anayurduna dönmekte, buradaki torunlarıyla yeniden buluşmaktadır.

Ön kapak

Arka kapak

Ämir Témur Rivâyät vä Häqîqät (m. 2017 / 1396 h.ş.) , Yazan: Närzulläh Ähmédov, yayıma hazırlayan: Ätîqullah Érkin, basım yeri: Mäzârşarîf, 19,5x14 ebadı, 500 nüsha, 6+95 s.

Kitabın ilk altı sayfası numaralandırılmamıştır. İlk sayfada besmele dördüncü sayfada ise *kitâb bilgiläri* başlığı altında aşağıdaki bilgileri bulunmaktadır.

Kitâb bilgiläri:

Kitâb âtı: Ämir Témur Rivâyät vä Häqîqät

Mu'ällif: Närzulläh Ähmédov

Näşrgä täyyärlävçi: Ätîqulläh Érkin

Bét vä muqävvă diyaznı: Pohäniyâr Muhämmäd Yä'qûb Qäräs

Näşr étuvçi: Ätîqulläh Érkin 17 Äqrâb 1396 / mîlâdî 2017

Sânı: 500

Bâsılğan yér: Mäzâr şarîf

Bâsılğan yili: 2017 / 1396

Bu bilgilerden sonra Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü başkanı *Ziyââddin Ziyâ Qäysârî*'nin takdim yazısı bulunmaktadır. Bu yazıda Türk – Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün diğer ilmî faaliyetleri yanında bir dizi başta dil olmak üzere değişik bilim konularında toplantılar düzenlendiği belirtilmektedir. *Qäysârî*'nin belirttiğine göre mezkûr Bölüm tarafından bugüne kadar klasik dönemin önde gelen şairlerinden Nâdire Begim, Baba Rahim Meşreb yanında gökbilimci ve devlet adamı Mirza Uluğ Bey ve Ali Kuşçu nihayet Pîr-i Türkistan Ahmet Yesevî ile ateş nefesli şair Yunus Emre hakkında önemli toplantılar, bilimsel konferanslar düzenlenmiştir.

Hurmätli Oquvçılär Diqqätigä!

Türk – Özbék tili vä ädäbiyatı bölümi, bu songi yıllardä ilmî vä färhängî fä'aliyätleri dävämidä tädrîs vä tähqîqdän ilävä, ilmî konferanslar vä ihtifällär bärpâ étmâqdädir. Bu ihtifällär büyüklärimizning häyätü vä ilmî fä'aliyätleri häqıdä dâir qılınädi. Hâzirgäçä, Özbék ädäbiyatıning täniqli şâ'iräsi Mâhlär äyim Nâdirä Bégim, âtäş-näfäs şâ'ir Bâbâ Äbürrähîm Mäşrâb, munäccim vä dävlat ärbâbı Mirzâ Uluğbék vä Älääddîn Äli Quşçı, İslâm vä Türk dünyäsining büyük mutäsävvıfları, Pîr-i Türkistân Hâcä Ähmäd Yässäviy vä äşiqlər sultânı Därvüş Yunus Emrälärgä bağışlangän täntänäli yığılışlar bilän ilmî konferanslärgä şâhid boldik.

Bu konferanslardä oqılğan mäqâlälär vä şe'rlärdän ilävä, dipärtimintimizning näşriyäsi “Bulâq”ning muhtälif sânları vä şâgirdlärimiz tāmānidän hâzirlängän toplāmı “Hâcä Ähmäd Yässäviy vä Yünus Emrä”ni hām tärqâlišigä güvâh boldik.

Uşbu risälä, büyük bâbāmız sâhib-qırân Ämir Témur häqıdä yazılğan bolıb u bölüminizdän fâriğ bolğan şâgirdlärimizdän Ätiqullâh Êrkin tāmānidän älifbâ özgärtiş vä tilini ésä hâzirgi Äfgānistān mu’āsır Özbék tili husûsiyätlärigä mâslâştirib öz mâddi imkânlaridän çâp étib, xälqımızning xızmatigä täqdîm bolğan. Bu risälä 1396-nçı yıl bölüminiz tärâfidän bärpâ étilğan ustâdlâr vä muhâssillâr ilmî konferansläriñing istiqbâligä tärqâtilädi.

Kiçik bolsä hām tärâfimizdän xälqımızgä xitâbān bir ilmî vä fârhängî xızmat déb oylâyımız. (sayfa numarası belirtilmemiş)

Çeviri:

Hürmetli Öğrencilerin Dikkatine!

Türk-Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü, son yıllarda bilim ve dil alanındaki faaliyetleri devamında eğitim ve araştırmaya ilaveten, ilmî konferanslar ve anma toplantıları düzenlemektedir. Bu anma toplantılarında büyüklerimizin hayatı ve ilmi faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Şu ana kadar Özbek edebiyatının meşhur kadın şairi Mahlar Ayım Nadire Begim, ateş-nefes şair Baba Abdurrahim Meşreb, gökbilimci ve devlet adamı Mirza Uluğ Bey ve Alaeddin Ali Kuşçu, İslam ve Türk dünyasının büyük mutasavvıfları Pir-i Türkistan Hâce Ahmed Yesevi ve aşıklar sultanı Derviş Yunus Emre hakkında büyük toplantılar ve ilmi konferanslara şahit olduk.

Bu konferanslarda sunulan bildiriler ve şiirlerden başka, Bölümümüzün yayın olan “Bulak”ın (ç.n. kaynak, pınar) muhtelif sayıları ile öğrencilerimiz tarafından hazırlanan Hâce Ahmed Yesevi ve Yunus Emre hakkında makaleler toplamının da yayımlanmasını gördük.

İşbu risale, büyük atamız Emir Timur hakkında yazılmış olup, eser Bölümümüzden mezun olan öğrencimiz Ätiqullâh Êrkin tarafından Arap alfabesine uyarlanmış; dilini ise günümüz Afganistan’daki Özbek diline uydurarak kendi maddi imkânlarıyla yayınlamış ve halkımızın istifadesine takdim etmiştir. Bu risale h.ş. 1396 / m. 2017 senesinde Bölümümüz tarafından düzenlenen ustadlar (öğretim görevlileri, hocalar) ve talebeler ilmî konferanslara katılanlara dağıtılacaktır.

Küçük de olsa tarafımızdan halkımıza hitaben bir bilim ve dil hizmeti olacağını düşünüyoruz.

Bu yazıdan hemen sonra “Söz Başı” bulunmaktadır.

Söz Başı

Bu äsärdä Turān zāminining büyük hükümdarı Ämir Témurning bäläligi, yäkkä hükümrānligining ornätilişi, qudrätli Témurilär Dävlatinining vücudgä kelişi, härbî yürüsläri, mä’näviyätî vä uning hâzirgi küñdägi ähämiyätî häqıdä hikâyä qılınädi. Äsär keng kitâbxānlâr ämmäsigä molçällängän. Bu äsär Kiril älifbāsıdän özgärtirilib xälqımızni târixlärdägi häqiqiy rivâyätlä bilän täñiştiriş üçün çâp boldi. Hâr bir çâp bolğan äsârlâr iştibâhsız émäs, bälki bundä

häm bā'zi nātoğrılıklār körinişi mümkin. Ämmâ köp zāhmātlār bilān täyyārlāndı vā xālqımızni bundān āsiğ ālışlārını tüşinib öz burçim déb bilāmān. Biz yāzuvçı häqıdā hēç bir mā'lūmātlār qolgā kiritā ālmādik, āğār tāpgān surātimizdā bundān körā hām köprāq bilgilār vā mā'lūmātlārgā egā bolārdik. “Äz bolsä hām, sāz bolsın!” fāqāt bundān māqsādimiz Äfgānistāndāgi Özbēk xālqı bābāmız häqıdā yāzılğān dūnyādāgi mā'lūmātlārdān xābārdār bolıslāri üçün mānā şundāy bā'zi işlārni köp qıyınçılıklār bilān täyyārlāb til vā élimizgā köp bolmāsä hām āz déb tārtıq qılış kērāk. Äslidā bu kitāb melādiy 1996-nçı yildā Nārzuллāh Ähmédov tāmānidān Tāşkēntdā bāsılğān. Mēn bu āsārni yāzuvçı vā özgārtiruvçı tāmānidān kāmçiliklāri häqıdā uzr tilāb, kiçik mā'nāviy yārdām déb sāvğā étāmān.

Ärdāq bilān

Pohāniyār M. Y. Qārāş

Māzār şārif 17 / 08 / 1396

Çevirisi:

Söz Başı

Bu eserde Turan topraklarının büyük hükümdarı Emir Timur'un çocukluğu, tek başın hükümranlığını yerleştirmesi, kudretli Timurlular Devleti'nin vücuda gelmesi, askeri seferleri, manevi dünyası ve bunların günümüz için önemi hakkında bilgiler verilecektir. Eser geniş okuyucu kitlesini hedeflemektedir. Bu eser Kiril alfabesinden Arap alfabesine çevrilerek halkımızı tarihteki hakiki bilgilerle tanıştırmak için yayımlandı. Her yayımlanan eserde şüpheli bilgiler olabilir. Belki bu eserde de bazı yanlışlıklar bulunmaktadır. Ancak çok zahmetlerle hazırlandı ve halkımızın bundan faydalanması düşüncesini, yerine getirilmesi gereken borcum olarak kabul ediyorum. Biz, yazar hakkında hiçbir bilgi edinemedik. Eğer bulsaydık bundan daha fazla bilgiye sahip olurduk. “Äz bolsä hām, sāz bolsın!” (Az olsa da yerinde olsun) dedikleri gibi bu çalışmadan maksadımız Afganistan'daki Özbek halkının atamız hakkında yazılan dünyadaki bilgilerden haberdar olmaları için işte böylesi kimi işleri birçok güçlüklerle hazırlayarak dilimize ve halkımıza çok olmayıp az da olsa hediye etmek gerekiyordu. Bu kitabın özgün hali miladi 1996'da Nārzuллāh Ähmédov tarafından Tāşkēnt'te basılmıştır. Ben bu eserdeki olası yanlışlar için yazar ve Arap alfabesine uyarlayanlar adına özür diliyorum, bunun küçük bir manevi yardım olacağını düşünerek hediye ediyorum.

Saygılarımla

Akademişyen M. Y. Qārāş

Mezārışerif 17 / 08 / 1396

Bu bölümden sonra Nārzuллāh Ähmédov tarafından Özbekistan ölçünlü dili ve Kiril alfabesiyle kaleme alınan araştırmanın Atıkullah Éркиn tarafından Güney Türkistan'daki (Afganistan) Özbek Türkçesine Arap alfabesiyle uyarlanan kısmı başlamaktadır. Kitapta şu bölümler bulunmaktadır.

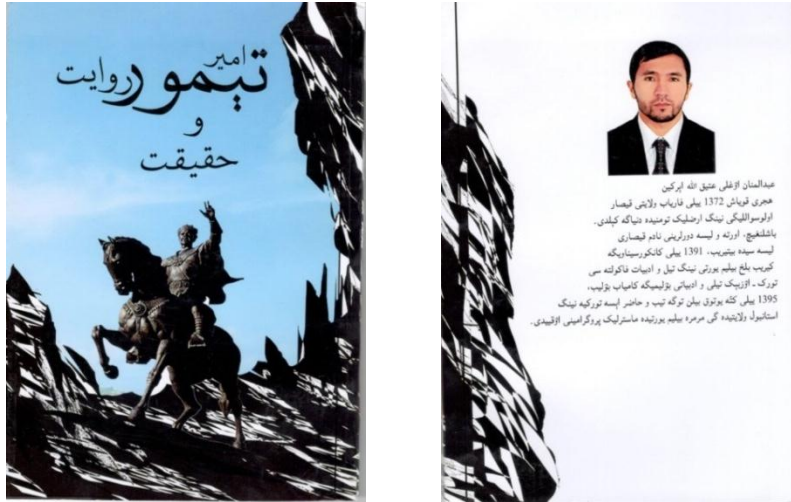
Ämîr Témur Tävällüdi	1-7
<i>Emir Timur'un Doğumu</i>	
Ämîr Témurning Bâlâligi	8-21
<i>Emir Timur'un Çocukluğu</i>	
Ämîr Témur Yäkkä Hükümranlığining Ornätılışı	22-37
<i>Emir Timur'un Tek Başına Hükümranlığının Kuruluşu</i>	
Ämîr Témurning Qudrätli Dävläti	38-76
<i>Emir Timur'un Kudretli Devleti</i>	
Témur Mä'näviyätî vä Hâzırđi Zâmân	77-94
<i>Timur'un Maneviyatı ve Günümüz</i>	
Xulâsä	94-95
<i>Özet</i>	

Kitabın sonunda yer alan *Xulâsä* "Özet" kısmının başında şöyle denmektedir.

Kadim Türkistan ve Turan topraklarının büyük evladı Timur, tarih sahnesine gelince yüz elli yıllık Moğol hükümranlığı ve feodal dağınkılığı bertaraf ederek, kendisinin kudretli imparatorluğunu vücuda getirdi. Timur'un devleti içtimaî-siyâsî süreçte çok çabuk büyüdü ve en mühimi güven ve emniyet ortamı yaratılarak bu büyük coğrafyada yeni bir gelişme devri başladı. Timur Devleti tarihine bütün dünyanın büyük önem vermesinin sebebi de işte budur (s. 94).

Kitabın arka kapak sayfasında bu kitabı hazırlayan Atiqullah Érkin hakkında kısaca bilgi bulunmaktadır.

Äbdülmännân ođlu Ätikulläh Érkin hicrî-güneş takvimine göre 1372'de Fâryâb vilayetine bağlı Qäysâr ilçesinin Ärzlik nahiyesinde dünyaya geldi. İlk, orta ve liseyi Nâdim-i Qäysârî lisesinde okudu. 1391'de girdiği üniversite giriş sınavında Belh Üniversitesi'nin Dil ve Edebiyat Fakültesi'nin Türk-Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümüne kaydoldu. 1395'de büyük başarıyla bu bölümden mezun oldu. Hâlihâzırda ise İstanbul'daki Marmara Üniversitesinde yüksek lisans eğimi almaktadır.

**Ämir Témur Rivâyät vâ Häqîqät kitabının ön ve arka
kapağı**

**Mirzâ Uluğ Bék Muhämmäd Täräğây (h.g. 1396 – m. 2017) basım yeri: Mâzâr şärif,
Yazan: Äşrâf Ähmäd, hazırlayan: Yä'qub Qäräs, ebad: 20,5x14, 4+50 s.**

Kitabın ön kapağı üzerinde Ali Şîr Nevâî'nin Uluğbek hakkında yazdığı aşağıdaki beyti bulunmaktadır.

Témurxân nâslidin Sultân Uluğbék,

Ki âläm körmädi sultân äniñ dök

Älemin onun gibi bir sultan görmediği Sultân

Uluğ Bey, Timur Hanın neslindedir.

Bu kitabın da ilk dört sayfası numarasız, sonraki *Söz Bâşısı* kısmının bulunduğu 19 sayfa ise ebced hesabına göre Arap harfleriyle numaralandırılmıştır: ا، ب، ج، د، ه، و، ز، ح، ط، ي، ي، ط، ح، ز، و، ه، د، ج، ب، ا. Bundan sonra ise 59 sayfa bulunmaktadır.

Kitabın 4. sayfasında yer alan *Kitâb bilgiläri* kısmında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır.

Kitâb bilgiläri

Kitâb âtu: Mirzâ Uluğbék Muhämmäd Täräğây

Yâzuvçi: Äşrâf Ähmäd

Näşrgä täyyärlävçi: Pohäniyâr Muhämmäd Yä'qub Qäräs

Nâşir: Türk-Özbék Tili vâ Ädäbiyâtı Bölümü Üçinçi Sinfiniñ Taläbäläri

Kitáb sını: 500

Bâsılğän yér: Mâzâr şârif

Bâsılğän yil: 2017-1396

Biz bu bilgilerden kitabın Türk-Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri tarafından hazırlanarak yayımlandığını anlıyoruz. Bu bilgilerin hemen altında kısaca şu açıklama bulunmaktadır:

Yulduzşinâs âlim, riyâzîdân vâ dâvlât ârbâbı Muhâmmâd Tärâğây Uluğbékning hâyâtı yolu vâ icâdı mânâ 623 yıldır ki şârq vâ ğârb âlimlâri vâ mädâniyât ârbâblâriining diqqätini özigä cälb qılıb kélâyâtır. Bu âliy äsrming türli dävrläridä türli mämläkät âlimlâri Uluğbék mäş'aläsigä özlâriçä yândâşdılar. Lékin şu küngäçä büyük âlim sultân hâyâtı vâ icâdining bärçä täräflâri tolâ yârtıldı, déb bolmäydi.

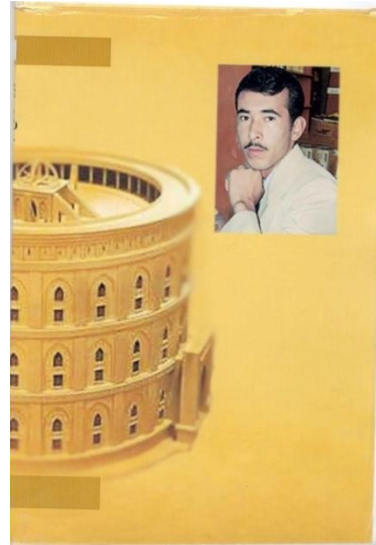
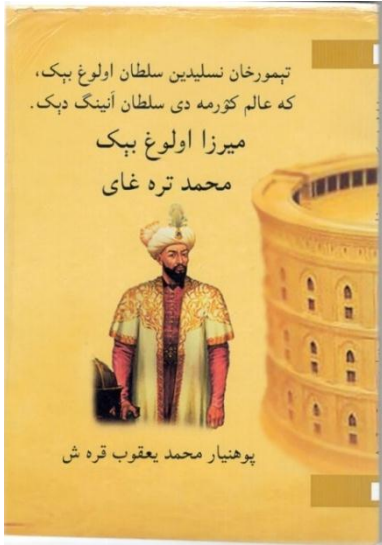
Çevirisi: Gökbilimci âlim, matematikçi ve devlet adamı Muhammed Taragay Uluğ Bey'in hayatı ve eserleri işte 623 yıldan beridir Doğu ve Batı âlimleri ile kültür uzmanlarının dikkatini çekmektedir. Bu görkemli yüzyılın türlü devirlerinde türlü ülke âlimleri Uluğ Bey meselesine kendilerince yanaştılar. Lakin bugüne kadar büyük âlim ve sultanın hayatı ve eserleri her yönüyle aydınlatıldı demek mümkün değildir.

Kitabın başındaki 19 sayfalık *Söz Bâşı* yazısı *Bälh Bilim Yurtı* (Üniversitesi) Öğretim Üyesi *Muhâmmâd Yâ'qûb Qärâş* tarafından kaleme alınmıştır. Qärâş, burada Mirza Uluğ Bey hakkında Özbekistan, İran, Malezya ve Afganistan'da basılmış değişik kaynaklara dayanarak büyük gökbilimci ve devlet adamının hayatını doğumundan ölümüne kadar etraflıca bilgiler sunmaktadır.

Bu bölümden sonra Türk-Özbek Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin Kiril alfabesinden Arap alfabesine çevirdikleri şu makaleler almaktadır:

Yazarlar	Makale Adları	Sayfa
Yâğmurâ Kârgâr Pârisâ Bégim Şâms-i Sâdât	Uluğbég vâ Uning "Zici" Bâlâlik vâ Ösmirlik Yillâri <i>Uluğ Bey ve Onun "Zici" Çocukluk ve Delikanlılık Yılları</i>	1-16
Hängâmâ Sâdiqiy Nâsrin Nûriy Râzâqiy	Uluğbég Hâkim <i>Bilge Uluğ Bey</i>	17-29
Xâlidâ Vâhidiy Nâbilâ Muhâmmâdiy	Uluğbég Hâyâtıdâ İlm-i Zic <i>Uluğ Bey'in Hayatında Zic İlmî</i>	30-38
Hidâyâtullâh Hâmraz	Zic Yâzılışidân Mâqsâd vâ Uning Yâzılış Vâqti	39-43

Suhrâb Siyrât	<i>Zic'in Yazılmasındaki Maksat ve Yazılma Vakti</i>	
Bismillâh Âdib Âkbâriy Bârâkâtullâh Nâbiy Hâykâlzâdâ	“Zic”ning Mâzmûnı <i>Zic'in içeriği</i>	44-48
Câmşîd Nûriy Muhâmmâd Nur Quyaş	“Zic”ning Örgânilîşî <i>Zic'in Araştırılması</i>	49-59

***Mirzâ Uluğ Bék Muhâmmâd Târâğây* kitabının ön ve arka kapağı**

Sonuç

Önceki yazımızda da belirttiğimiz üzere - Nevâî'nin eserleri hariç - diğer kitaplar Türkiye Türkolojisi için katkıda bulunacak, önem arz edecek çalışmalar değildir. Ancak Afganistan'daki siyasî, iktisadî, kültürel vaziyet, tükenmek bilmeyen çatışma ortamı yanında düşük seviyedeki eğitim ve öğretim hayatı düşünüldüğünde bu çalışmaların Türkler için yokluk içinde varlık mücadelesi vermek demek olduğu anlaşılacaktır.

Güney Türkistanlı aydınlar kendi toplumlarına şanlı geçmişleri olduğunu, diğer halklardan geri olmadıklarını geçmişten örneklerle tanıtmaya çalışmaktadırlar. Mesela, Timur Anadolu Türklüğü için tartışmalı bir şahsiyet olabilir; ancak Türkistan özellikle de Özbek Türklüğü için övünç vesilesi olan bir cihangirdir. Keza Uluğ Bey günümüz Türk dünyası gençliğine örnek bir şahsiyettir. Dolayısıyla bu çalışmalar Güney Türkistan gençliği için birer rol-model sunmaktadır.

Bu eserlerde kelime temelinde iki nokta dikkat çekmektedir. İlki bu kitaplarda Türkiye Türkçesindeki *bilgi, bilgisayar, kaynak* (bibliyografya) gibi kelimeler kullanılmaktadır. Bu durum Türklük âleminin geleceği açısından önemli ve sevindiricidir. İkincisi de özellikle *Qārāş*'ın katkısı bulunan kitaplarda, kapalı e için “ب” (örnek: اولوغ بېك “Uluğ bék”) ve “o/ö” sesleri için “و” (örnek: كۆرمه دى “körmedi”) harfleri kullanılmasıdır. Bu da en azından Arap alfabesinden kaynaklanan okuma güçlüklerini bir ölçüde gidermektedir.

Mirzâ Uluğ Bék Muhämmäd Täräğây adlı kitap *Belh Üniversitesi Türk-Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü* öğrencileri tarafından yayıma hazırlanmıştır. Bir üniversitede öğrenci-öğretim üyesi ilişkilerini böyle seviyeli ve ilerici tarzda olması örnek alınacak bir durumdur. Biz bölüm öğrencilerinin oldukça faal olduklarını bu yayınlardan anlıyoruz. Geçen tanıtım yazımızda da belirttiğimiz gibi bu hususta kız öğrencilerin en az erkek öğrenciler kadar faal olması bu yayınların bir başka sevindirici yanındır.

Burada sunduğumuz yayınlardan ikisi *Muhämmäd Yâ'qûb Qārāş*'ın öncülüğünde yapılmıştır. Sayın Qārāş'ın ülkedeki ağır ekonomik ve siyasi vaziyete rağmen hem bizzat kendisinin üretmesi hem de teşvik ettiği öğrencilerinin yayın yapması her türlü övgü ve takdire şayandır.

Biz, Türkiye gibi -zaman zaman kesintilere uğrasa da - demokratik ve gelişmiş bir ülkede yaşayanların kolay kolay anlayamayacağı hatta hayal bile edemeyeceği zor şartlarda yaşamalarına rağmen bu eserleri hazırlama başarısını gösteren dostlarımızı tebrik ediyor, bu türden yayınları arttırarak sürdürmelerini temenni ediyoruz.